

grupperar och positionerar sig inom skolklassens ram. Därför studeras elevernas sociala samvaro utifrån just grupperingar och positioneringar. Det fjärde är att utsatta elevers situation behöver uppmärksammas eftersom hela skolklassen ses som en komplex väv av sociala relationer där utsatta elevers situationer riskerar att bli dolda. En grundläggande förutsättning i min studie, är att deltagande lärare upplever att den sociala samvaron behöver förbättras.

Mina erfarenheter från förskola och skola har i hög grad präglat både intresse och nyfikenhet för studiens tema. Det betyder att både forskningsläget och behovet av fördjupad kunskap samt mina egna yrkeserfarenheter har kommit att prägla studiens inriktning.

1.1 Lärares uppdrag i arbetet med social samvaro

Styr- och policydokument som berör elevers trygghet i skolan är entydiga med och fastslår att elever ska garanteras att inte utsättas för någon form av kränkande behandling. I dessa redogörs för skolans mål och lärares uppdrag när det gäller att garantera elevers trygghet i skolan. Med utgångspunkt i avhandlingens intresse för elevers sociala samvaro som förbättringsarbete i skolan väljer jag här att lyfta fram hur styr- och policykedjan formulerar vad som juridiskt åligger lärare när det gäller arbetet med att främja likabehandling samt förebygga och åtgärda kränkande behandling. Vidare beskrivs hur lärares arbete med social samvaro också kan förstås som ett moraliskt uppdrag.

1.1.2 Ett juridiskt perspektiv – styr- och policydokument

Utöver det främjande och förebyggande värdegrundsarbetet har regering och riksdag gett huvudmannen i uppgift att arbeta för att det ska råda en nolltolerans mot all form av kränkande behandling (se Skollag 2010:800, kap 5-6). Alla som arbetar i skolan har en skyldighet att anmäla, utreda och vidta åtgärder mot kränkande behandling. Det betyder att all personal har en handlingsplikt.

Att motverka kränkande behandling är en del av skolans demokratiska och yrkesetiska uppdrag. Styrdokumenten betonar kraftfullt vikten av att motverka alla former av kränkningar i skolan. Diskrimineringslagen (2009:567) och bestämmelserna i nya skollagen, (2010:800, kap. 6) reglerar arbetet med det främjande, förebyggande och akut åtgärdande likabehandlingsarbetet och båda lagarna föreskriver att planer för detta arbete ska upprättas. De båda planerna kan emellertid sammanföras till en plan och skall innehålla en redogörelse för vilka åtgärder som utbildningsanordnaren

avser att påbörja eller genomföra under det kommande året. En redovisning av hur de planerade åtgärderna har genomförts ska läggas in i efterföljande års plan. Grunden för en genomtänkt och användbar plan är enligt Skolverket (2012) ett aktivt främjande och förebyggande arbete som kopplas ihop med de rutiner som måste finnas för det åtgärdande arbetet. Rutiner för det systematiska arbetet mot diskriminering, trakasserier och kränkande behandling ska framgå av planen samt vara väl förankrade hos såväl personal, elever som vårdnadshavare. Uppföljningen och utvärderingen av planerna ska ske under medverkan av barnen eller eleverna vid den aktuella verksamheten och kan även redovisas i planen för det systematiska kvalitetsarbetet i enlighet med den nya Skollagen (2010:800).

1.1.3 Ett moraliskt uppdrag

Skolan ska utformas i demokratisk anda⁷ samt förmedla demokratiska värden, så att elever tillägnar sig en demokratisk kompetens för att fungera som medborgare i samhället. Demokrati är samtidigt ett av flera värden som skolan har till uppgift att förmedla och gestalta.

Målet är att varje elev bör ha utvecklat de normer och värden som uttrycks i Lgr 11, (Skolverket 2011c, s. 12). Läroplanens mål när det gäller arbetet med normer och värden innebär att skolan verkar för att varje elev:

kan göra och uttrycka medvetna etiska ställningstaganden grundade på kunskaper om mänskliga rättigheter och grundläggande demokratiska värderingar samt personliga erfarenheter, respekterar andra människors egenvärde, tar avstånd från att människor utsätts för förtryck och kränkande behandling, samt medverkar till att hjälpa andra människor. (Skolverket 2011c, s. 12)

---

⁷ ”Skolväsendet vilar på demokratins grund. Skollagen (2010:800) slår fast att utbildningen inom skolväsendet syftar till att elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden. Den ska främja alla elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära. Utbildningen ska förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på. Var och en som verkar inom skolan ska också främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män, samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla. (Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011c, s. 7).

Ett annat sätt att förstå det uppdrag som skrivs fram i styrkedjan är att rikta fokus mot lärarens roll och det moraliska ansvaret. Flera forskare uppfattar lärare som moraliska agenter (Klaassen 2002; Carr 2008; Orlenius och Bigsten 2013; Campbell 2014), vilket också understryks i lärarförbundens skrift: *Lärares Yrkesetik* (Läraryrkesförbundet & Lärarnas Riksförbund 2001). Där uttrycks att fackförbundens medlemmar förbundet sig att visa god kollegialitet men inte på ett sådant sätt att det kan leda till en handling eller underlåtenhet som kan skada eleverna. Vidare att lärare ingriper om en kollega uppträder kränkande mot en elev eller motverkar en elevs rättigheter. Enligt riktlinjerna ska lärare påtala och engagera sig mot sådana utvecklingstendenser och handlingar i skola och samhälle som kan skada eleverna och alltid bemöta dem med respekt för deras person och integritet samt skydda varje individ mot skada, kränkning eller trakasserier. Det moraliska uppdraget innebär vid nämnda åtaganden att de egna värderingarna kan ses som betydelsefulla för hur lärare väljer att agera.

Eftersom det föreligger en asymmetrisk maktrelation mellan elever och lärare kan lärarens roll som ”trygghetsgarant” ha en avgörande betydelse för resultatet av studiens förbättringsarbete (Orlenius & Bigsten 2013). Med hjälp av Björn Erikssons (2001) sociologiska teori om mobbning kan eventuella kränkande handlingar kopplas till skolans ansvar där lärare kan ses som just ”trygghetsgaranter”.⁸ Sammantaget betyder det att lärarens uppdrag är av både etisk och juridisk natur. För lärare åligger ett personligt ansvar att i enlighet med läroplanens grundläggande etiska värden främja elevers utveckling som individ och samhällsmedborgare. Detta kan ses som en del av lärarens yrkesetik. Det ansvaret är emellertid också reglerat i lagen och är därmed också av juridisk natur.

1.2 Motiv för studien

Utsatta elevers situation i en skolklasskontext är central i föreliggande studie och kan ses som delar i en problematik som kan kopplas till olika nivåer – individ, grupp och skolan som institution. När det gäller individnivån fokuseras i tidigare forskning mobbaren, åskådaren samt den utsatte. På gruppnivå fokuseras sociala relationer och interaktioner såsom kollektiv utsatthet, maktpositionering och sociala normer. När det gäller skolan som institution finns en kultur- och strukturaspekt som kan påverka utsatta

---

⁸ Med ”trygghetsgaranter” avses i denna studie vuxna på skolan som konsekvent agerar utifrån en nolltolerans mot all form av kränkande behandling som kommer till deras kännedom.